

Dealul Cotroceni se încadrează în terasa înaltă a Bucureștilor care însoțește malul drept al râului Dâmbovița, unul din cursurile de apă ce formează largul bazin hidrologic al Argeșului. Ocupat altădată de întinșii Codrii ai Vlăsiei acest interfluviu păstrează vestigii ale prezenței omului din epoca pietrei cioplite până în prezent. Toată muchea înaltă a Dâmboviței, franjurată prin boturi de terasă ce avansează puternic în lunca largă, formată de albia schimbătoare a apelor, tezaurizează o salbă de situri arheologice, unele dintre ele cercetate prin repetate campanii de săpături. În amonte de Cotroceni se află situl Ciurel, important pentru așezările din epoca bronzului și din secolele VI-VII¹, urmează în imediata vecinătate, Câmpul Boja cu vestigii antice și din secolele III-IV, VI-VII, IX-X², liziera pădurii Roșu cu locuințe adâncite aparținând Culturii Glina III³ ș.a.

În aval de Cotroceni s-au aflat urmele de locuire medievale din Dealul Spirii, numit anterior Dealul Lupeștilor, așezarea geto-dacă cu vatra ei sacră și mănăstirea ridicată de Mihai Viteazul pe mamelonul ce i-a purtat numele⁴, astăzi deja ras, Dealul Patriarhiei pe care au dăinuit fragmente de vase vechi de peste 3700 de ani⁵, Dealul Radu Vodă în care au fost împlântate fundațiile Mănăstirii Sf. Troiță⁶, Dealul Piscului⁷ și platoul Bîrzești, cu vetre ale unor sate contemporane procesului de geneză a Bucureștilor⁸ și Dealul Văcărești, pe coama căruia Nicolae Vodă Mavrocordat și fiul și succesorul său, Constantin Mavrocordat, au zidit, începând cu anul 1716, o amplă și impunătoare mănăstire, năruită și ea în anii finali ai totalitarismului. Dealul Cotroceni era mai retras față de albia râului, care făcea, în acest segment, o luncă largă, deseori inundabilă. Terasa de sus era acoperită de codri seculari, în luminișurile cărora s-a practicat cultivarea plantelor, creșterea vitelor, vânătoarea. Din secolele XVI-XVII au sporit defrișările, locul pădurii fiind luat de viile bucureștenilor, care formau cea mai importantă podgorie din

¹ Morintz și P. Roman 1962, p. 761-767.

² Turcu 1981, p. 226-235; Negru, C. Schuster, D. Moise 2000, *passim*.

³ Constantiniu, Panait 1963, p. 301-338.

⁴ Cantea 1959, p. 95.

⁵ Panait 1962, p. 167.

⁶ Ionașcu, V. Zirra 1959, p. 57-78.

⁷ Ciuceanu 1992, p. 205-210.

⁸ Panait, A. Ștefănescu 1992, p. 147-161.

centrul Câmpiei Române⁹. Pe malul scund, cel stâng al râului, sunt atestate documentar peste zece sate, iar pe cel dinspre terasă tot atâtea, începând cu Chiajna, Roșu până spre Văcărești și Bârzești¹⁰. Sunt menționate în hrisoave așezările rurale: Grozăvești (1492), Cotroceni (1614), Lupești (1580) - toate „*den sus de București*”.

Arheologic, cele mai multe dintre vetrele respective au fost semnalate pe șantierele de construcții care au extins, în ultimul secol, cu mult suprafața Capitalei.

Așa, de exemplu, săpăturile practicate pentru complexul de facultăți politehnice au scos la iveală vestigiile satului Grozăvești, mai întâi în 1965, când s-a dovedit că acest teren, învecinat cu Dealul Cotroceni, fusese locuit în epoca bronzului, în secolele IX-X și apoi în sec. XIV-XVI¹¹. Fragmentele ceramice culese din excavațiile constructorilor corectau atestarea hrisovului emis la 9 oct. 1492¹² și consemnau existența unor locuințe adâncite, dotate cu cuptoare ale căror vetre erau făcute din cărămidă. Satul Grozăvești a existat un timp pe acest teren, unde se afla și necropola lui, cu mormintele sărace în inventar. Extinderea construcțiilor spre panta terasei, pentru ridicarea pavilionului Facultății de Electronică, a completat informațiile privitoare la vatra acestui sat. De data aceasta arheologul Aristide Ștefănescu a fost în măsură să deschidă și trei secțiuni pentru săpături sistematice, care i-au oferit prilejul de a studia o a doua necropolă medievală, plasată la cca 300 m de cea cunoscută anterior.

O monedă emisă în timpul padișahului Selim I (1512-1520) dovedea că deplasarea vetrei Grozăvești s-a produs în prima jumătate a secolului al XVI-lea¹³. Un bordei, în care s-au găsit fragmente de vase ceramice, confirma atât noul loc al respectivului sat cât și perioada de timp în care s-a produs, probabil din cauza unor puternice revărsări ale Dâmboviței, mutarea vechii așezări.

Unele date arheologice s-au obținut și pe Dealul Spirii, plasat în aval de Cotroceni. De data aceasta resturile locuirii din epoca bronzului, peste care s-au așternut cele medievale timpurii (secolele IX-XI) și apoi vestigiile satului Lupești, atestat la 14 mai 1580, au apărut pe buza terasei înalte a râului. Ca în mai multe alte situații, această menționare scrisă se dovedește a fi și ea târzie față de existența așezării respective, fiind vorba de un decalaj de aproape două veacuri. Izvorul care se referă la Lupești are însă o altă valoare,

⁹ Giurescu 1979, p. 267.

¹⁰ Dâmbovița 1988, p. 16-19.

¹¹ Panait 1969, p. 36-37.

¹² DIR, B. Țara Românească, veac XVI/4, p. 473.

¹³ Ștefănescu 1981, p. 277.

întrucât el menționează că satul acela avea, anterior anului 1580, un număr de 13 case. Ele erau locuințe adâncite care acopereau fiecare o suprafață de cca 10 mp.¹⁴ Locuitorii practicau ocupații agro-pastorale, rodul secerișului lor fiind păstrat în gropi de cereale.

Între așezările Grozăvești și Lupești a fost satul și moșia Cotroceni: toponim așternut de grămaticul Stancul, aflat „în cetatea Târgoviște” în luna noiembrie 27 anul 1614, sub formula „*ocina Cotrăcenilor*”¹⁵. Actul domnesc din iunie 1660, emis de Gheorghe Ghica voievod, evocă, într-un caz de danie, „*satul Cotrăcenii ot sud Elh <ov>, den sus de București*”¹⁶. Faima acestei așezări, care presupunem că nu se deosebea prea mult de vecinele ei apropiate, a sporit prin actul ctitoricesc al lui Șerban Vodă Cantacuzino.

Plasarea satului Cotroceni și certa schimbare a vetrei lui s-au păstrat până de curând în stadiul ipotezelor. Este de presupus că s-a repetat situația Grozăveștilor, care la început și-a răsfirat gospodăriile în vecinătatea malului Dâmboviței și după un sinistru petrecut în al XVI-lea veac, sătenii au fost nevoiți să se reazeze într-un loc mai ferit, către muchea terasei. În hrisovul său din 10 iulie 1680, ctitorul închină respectivului așezământ monahal satul Cotrăcenii „*unde iaste zidită svânta mănăstire*”¹⁷. Într-un alt hrisov, din 20 oct. 1682, făcând închinarea mănăstirii sale către Muntele Athos, voievodul preciza că „*o am rădicat, zidind-o din temelie în locul ce se chiamă Cotrăcenii*”¹⁸.

Săpăturile arheologice, care ar fi fost de real interes, au rămas mult timp inexistente pentru acest ansamblu monastic. Spre deosebire de mănăstirile Mihai Vodă, Radu Vodă, Tânganu, care au beneficiat de o cercetare temeinică, desfășurată conform unor planuri bine gândite, la Cotroceni lucrurile au avut o derulare impusă de autoritatea politică, greu penetrabilă la mesajul arheologic. Fiind un ansamblu cu destinație specială și accesul cercetătorilor era anevoios sau chiar interzis o bună bucată de vreme. În timpul adăpostirii Palatului Pionierilor (1949-1976) se putea intra în incintă dar nu se executau săpături care să permită observarea unor situații de interes arheologic.

Prin anii 1960 am fost solicitat să vizitez șanțul unei conducte, săpat spre colțul de SE al curții a doua, către exteriorul corpului de camere existente atunci. Cu acest prilej am găsit o

¹⁴ Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 34.

¹⁵ *Istoria Cotrocenilor* 2001, p. 17.

¹⁶ *Ibidem*, p. 18.

¹⁷ *Ibidem*, p. 28.

¹⁸ *Ibidem*, p. 35.

aglomerare de materiale litice: coloane, capitele, dale de paviment, toate purtând amprenta secolului al XVIII-lea. Cum zona respectivă era apreciată ca loc ocupat de foișorul construit de Alexandru Ipsilanti în jurul anului 1780¹⁹, s-au atribuit aceste piese construcției respective. O catagrafie a mănăstirii preciza că chioșcul, făcut din zid, avea 16 stâlpi de piatră²⁰. Una din coloane și alte câteva piese găsite în șanțul conductei au fost duse la depozitul Muzeului București, nepunându-se problema valorificării lor, firești, în incinta așezământului. Dacă în primii ani statul a făcut unele investiții la Palatul Pionierilor, ulterior sumele s-au diminuat constant. Deteriorări se produceau la acoperiș, la etanșeizarea terasei de pe latura de N, unde apa se infiltra în saloanele corpului Cerchez, iar întreținerea parcului era tot mai costisitoare.

Cea mai văduvită construcție era biserica, scoasă din folosința ei de cult și socotită, din 1968, Muzeu de artă veche religioasă, în care, bineînțeles, beneficiarii pionieri nu aveau voie. Fără enoriași, biserica mănăstirii Cotroceni era smulsă interesului public fiind încredințată unui devotat custode, salariat prin Protoieria III București²¹. Până atunci, în cursul anului 1964, în spatele Uzinei de Mașini Electrice, fostă Dinamo, au fost semnalate câteva gropi umplute cu pământ amestecat cu fragmente ceramice care proveneau de la purtătorii Culturii Glină III, antrenate laolaltă cu bucăți de cărbune, pământ înroșit, oase de animal. Pe Șos. Grozăvești, spre coama pantei, au apărut, chiar sub caldarâm, gropi mari de cereale folosite ca hambare de țăranii localnici.

Evacuarea Palatului Pionierilor în 1976 a provocat o vremelnică abandonare a vastului ansamblu istoric. Grija cu care era, totuși, păzit prevestea un nou destin fostei mănăstiri voievodale. Și, într-adevăr, câteva luni mai târziu s-a făcut cunoscută hotărârea restaurării Cotrocenilor în vederea redevenirii la rostul de reședință specială. Sarcina organizării lucrărilor s-a atribuit Direcției Patrimoniului Cultural Național (DPCN). Un prestigios colectiv de arhitecți-restauratori, proiectanți și ingineri, istorici de artă au pornit la elaborarea documentației, conform recomandărilor Chartei internaționale. Exigenți, specialiștii DPCN avansau într-un ritm normal muncii lor, dar nedorit de beneficiar.

¹⁹ Muzeul Național Cotroceni, București, 1993, p. 163.

²⁰ Cantacuzino 1968, p. 15.

²¹ Teologul Eugen Gh. Popescu a fost ghid pentru cei care ajungeau la biserică, îngrijitor și săpător cu prilejul investigațiilor arheologice. Este autorul unui util studiu tipărit în „Glasul Bisericii” intitulat „*Precizări și completări privitoare la pisaniile, obiectele și cărțile vechi de la biserica mănăstirii Cotroceni*”.

În acest stadiu avea să intervină puternicul seism din 4 martie 1977, care a avut multiple efecte, în afara celor, atât de dureroase, produse prin victimele omenești, distrugerile de clădiri, deteriorarea dotărilor edilitar urbanistice ș.a.

Tragedia a produs dezlănțuiri nefirești ale unor semeni, din nefericire aflați în fruntea statului român. Legile, bune sau rele, au fost lăsate de-o parte, procedându-se, printre altele, la atentatul asupra unor întregi cartiere, monumente istorice, primul în Capitală fiind biserica Ienei, lăcaș plasat în zona Pieții Universității, ca atare în mijlocul Bucureștilor. Cutremurul produsese avarii la turle, dar zidurile înălțate în anii 1720-1724 de vel logofătul Pană Negoescu, nepot de domn, și de jupâneasa lui, Safta²², erau încă puternice. În imediata apropiere a bisericii fusese rău încercat blocul Dunărea. Refacerea acestuia, impunea, prin gândirea arhitectului proiectant, o scară laterală, care nu beneficia de spațiul calculat. Ca atare, s-a hotărât, de către forurile superioare, demolarea monumentului istoric, biserica Ienei și încropirea copertinei pentru scara noului bloc. În tragedia acelor zile, în care orașul era greu încercat, cazul a fost mai puțin perceput. Puțini erau cei care întrezăreau un fenomen atât de păgubitor ce se pregătea pentru oraș și chiar pentru țară. S-au luat în acele zile unele măsuri liniștitoare în sensul evacuării molozurilor, reparații sau expertize în vederea consolidării imobilelor, în special a acelor care fuseseră construite în perioada interbelică ș.a.

Printre obiectivele care impuneau măsuri de urgență era și complexul Cotroceni, de data aceasta dorit a fi rezidență prezidențială. Intervenția era necesară și pentru faptul că seismul produsese fisurarea corpului proiectat de arh. Grigore Cerchez pe latura de N și care se ridica peste subsolurile fostei Case domnești zidită de Șerban Vodă Cantacuzino. Biserica palatului domnesc, plasată în curtea a doua, de altfel monument reprezentativ al arhitecturii românești, fiind zidită în anii 1679-1680, se impunea nu numai prin valoarea istorică ci și prin planul amplu, un triconc cu pronaosul lărgit²³, prin superbe coloane de piatră, catapeteasmă ornată într-un stil definitoriu al epocii ș.a. Cutremurul a produs prăbușirea colțului de NV și a făcut să se disloce părți din tavanul exonartexului. Câteva din bazele marilor coloane prezentau fisuri. Suprafețe întinse de frescă se desprinseseră și din bolta turlei mari. Ca și la biserica Mănăstirii Văcărești și la Cotroceni s-a produs o fisură profundă în fundația absidei altarului. Nu erau însă deteriorări

²² Stoicescu 1961, p. 219.

²³ Ionescu 1938, p. 205.

grave, monumentul putând fi restaurat și consolidat, mai ales că de proiect se ocupa o experimentată arhitectă a DPCN²⁴. Cum, în situații similare se cereau săpături arheologice care să fundamenteze probitatea proiectului, și la Cotroceni s-a apelat la Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București să delege un specialist și acesta a fost șeful secției feudale a respectivei instituții.

Primul obiectiv vizat, în tot ansamblul Cotroceni, spre a fi cercetat arheologic, a fost biserica monument. Din nefericire a fost și singurul, întrucât prezența arheologilor în etapele mai avansate, a fost mai mult de asistență a lucrărilor constructorilor. Cum în vara lui 1977 la Muzeul București efectuau practica de specialitate studenții Facultății de Istorie s-a alcătuit o grupă de 20 de studenți pentru a lucra efectiv pe noul șantier arheologic al Capitalei. Au fost luate avizele pentru fiecare dintre ei, toți fiind fără nici o problemă, având în vedere obiectivul de lucru.

Șantierul arheologic Cotroceni și-a început activitatea în dimineața zilei de 16 iunie 1977. Erau toți începători în ale arheologiei, dar dornici de a descoperi tainele unui lăcaș atât de legat de istorie. La primele ore li s-a făcut un scurt istoric al Cotrocenilor, un comentariu arhitectonic, s-au dat explicațiile de rigoare privind planul de săpături, s-a făcut instructajul de protecție a muncii pe șantier ș.a. Practic, era o lecție aplicativă pe care tinerii de atunci, astăzi cercetători, directori de institute, profesori, își aduc, cu plăcere aminte: o percepeau ca o introducere într-o profesie care este arheologia medievală. „Cotroceni” avea să fie printre primele șantiere-școală de acest gen și valoare, de care au beneficiat studenții bucureșteni timp de aproape două decenii.

Planul, de altfel clasic, pornea cu un șanț-ax orientat E-V și care urma să prindă și câțiva metri din fața scărilor. El străbătea exonartexul, pronaosul, naosul, altarul și includea și alți 4-5 m dincolo de fundația absidei răsăritene. Ținându-se seama atât de avariile provocate de seism, cât și de lățimea covorului de iarbă ce înconjură lăcașul care, practic, era singurul disponibil săpăturii și de câțiva arbori seculari, s-au trasat secțiuni exterioare, care nu puteau depăși 4-5 m lungime. Astfel S II și următoarele au vizat latura sudică a bisericii în câteva puncte de comun interes. Secțiunea, deja enunțată, S II, a fost trasată perpendicular pe zona de intersecție a pridvorului cu pronaosul, S III pe mijlocul laturii pronaosului, S IV

²⁴ Este trist, pentru memoria arh. Liana Bilciurescu, că atât biserica Mănăstirii Cotroceni cât și cea a Mănăstirii Văcărești, pentru care a depus o exemplară osârdie în proiectarea lucrărilor de restaurare a lor, au avut aceeași soartă - dărâmarea acestora.

perpendicular pe absida sudică. Secțiunea V era prelungirea S I – ax, deci la altar. Cum de peretele nordic al bisericii era lipit canalul instalației termice, amenajat în 1913, S VI nu a mai putut fi corespunzătoare, ca direcție, cu S IV, ci a fost deviată în dreptul nișei ce separa, în interior, pronaosul de naos și al cărei perete era, la exterior, mai retras. Era singurul șanț pe această parte, unde seismul provocase, după cum s-a mai spus, năruirea colțului de NV al pronaosului și un morman de moloz făcea periculoasă orice altă intervenție la fundații. S-a pornit într-un ritm susținut cu secțiunile de afară și în pofida lipsei de experiență în muncile trudnice studenții s-au întrecut în angajarea efortului lor. La numai o săptămână de lucru a fost efectuată săpătura în șanțurile II-VI, putându-se face observații asupra stratigrafiei exterioare, a stării fundațiilor, a obiectivelor de inventar arheologic surprinse: morminte, ceramică, materiale de construcție ș.a.

Stratigrafia terenului învecinat bisericii Cotroceni se prezenta astfel, pornind de jos în sus:

1. strat castaniu de pădure, virgin, surprins la cca -1,50 m față de nivelul 1977.
2. pământ cenușiu închis, tasat, cu cărbune și fragmente ceramice din epoca bronzului – Cultura Glina III, gros de 0,60 m.
3. dungă cu bulgări de mortar indicând faza I de construcție ce corespunde unui decroș al fundației găsit la -1,08 m sau -0,92 m, în funcție de nivelarea curții în 1977. Este nivelul de călcare realizat de constructorii ctitorului prin răzuirea terasei. Prin executarea acestei lucrări au fost îndepărtate urmele eventualelor locuiri anterioare.
4. pământ cenușiu amestecat cu cloțuri de cărămidă, mortar, nisip.
5. pământ de grădină, afănat, cu slabe urme de cărămidă.
6. paviment de piatră de râu, interceptat pe latura de sud, căruia îi corespunde, în fundație, al doilea decroș, mai puțin profilat decât cel inițial. De la acest decroș, în sus, zidul folosește un alt tip de cărămidă ($26 \times 14 \times 4$ cm), mortar slab, gălbui cu nisip. În dispunerea stratigrafică, acest moment este marcat printr-o a doua dungă, slabă, de mortar, întâlnită în toate secțiunile, la cote ușor oscilante de cca 0,70 m.
7. strat de pământ cenușiu, purtat, de grădină, lat de 0,25 m.
8. moloz și nisip, materiale rezultate dintr-o reparație târzie, eventual sfârșitul secolului XIX, lat numai de 0,10 m.

9. stratul vegetal existent în 1977, gros de 0,20 m²⁵.

Într-o atare depunere stratigrafică, deranjată de câteva morminte alăturate lăcașului, s-au implantat fundațiile, turnate într-un șanț umplut complet cu cărămidă și mortar. În toate secțiunile deschise, fundația de jos este acoperită cu mortar prelins, dur, cu mult var ce face ca în contact cu aerul să capete o nuanță alburie. În S III această fundație măsoară 0,67 m după care se formează un decroș, aflat la 1,08 m față de nivelul din 1977, de la care pornea paramentul din care au mai rămas 3-4 rânduri de cărămizi prinse cu același mortar folosit și în fundație. Cărămida cu dimensiuni de cca 30,5 × 15 × 4 cm a fost bine arsă, rostul lat de 2 cm fiind din plin umplut cu mortar. Nivelul de călcare, pentru acest stadiu, corespunde primei dungi de mortar surprinsă în toate profilele obținute în secțiunile lucrate (nivelul 3 din situația de mai sus). Fără nici un dubiu, aceasta este fundația pentru care documentele consemnează cuvintele ctitorului voievod „*am înfipt sapa în pământ și cu mâna noastră, jos la temelie, cărămizi am pus*”²⁶.

Peste coama paramentului sugerat de cele 3-4 șiruri de cărămizi se ridică o a doua fundație, care, la cca -0,70 m, față de nivelul 1977, producea un alt decroș de la care pornea zidul de sud al bisericii cercetate. Și acelui decroș îi corespunde, în stratigrafie, o dungă infestată cu mortar care susține un paviment de bolovani de râu. Atât dimensiunile cărămizilor cât și calitatea mortarului diferă față de materialele bazei. Pe câteva porțiuni au fost găsite, deasupra muchiei respective, straturi de mortar roșiatic amestecat cu bulgări de cărămidă. Reluând investigațiile, arheologul Aristide Ștefănescu a constatat că zidul lăcașului, care pornea din cea de a doua fundație, măsoară 1,52-1,57 m lățime, în zona absidei estice²⁷.

Încheindu-se investigația exterioară s-a trecut la deschiderea S I, secțiune interioară începută în cursul zilei de 24 iunie 1977. Condițiile de lucru erau îngreunate de masivitatea treptelor și de plafonul exonartexului, puternic fisurat. Șanțul a avut o lățime de 1 m și a pornit de la ultima treaptă de sus a scării, renunțându-se la terenul ocupat de treptele de acces, traversând pridvorul și sărindu-se pragul ușii, s-a intrat în lăcaș. Șanțul urma să străbată cei 31,75 m, cât măsura biserica, dintre care 4,61 m aparțineau exonartexului, adică

²⁵ Panait 1992, p. 17. Redarea depunerilor stratigrafice a fost făcută pe baza însemnărilor din Carnetele de șantier, „Cotroceni 1977, I”, „Cotroceni 1977, II.”

²⁶ Apud N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 189 n. 5, în care se face trimitere la Arh. St. Buc., m-reă Cotroceni, LXI/27, documentul fiind din 1680 decembrie 20.

²⁷ Ștefănescu 2001, p. 104.

întregul ax longitudinal. După îndepărtarea stratului slab de mozaic s-a atins un pat de pietriș amestecat cu bulgări de mortar, straturi lentilate de pământ adus. Toată această depunere acoperea un paviment din plăci de gresie cenușie, cu forme patrulate, unele având latura de 0,96 m altele 0,84, grosimea acestor lespezi măsura 2,6 cm, toate având imprimate literele „G.R.”.

În exonartex unele din plăci erau puternic tocite, sau chiar sparte. În mod cert acesta a fost nivelul de călcare, în interior, până către sfârșitul secolului al XIX-lea. Săpătura interioară a mers însă mai greu decât cea din afară. Lunga desfășurare a șanțului depășea capacitatea de lucru a pălmașilor. Șanțul, practic, secționa întreaga lungime a lăcașului așa cum se procedase și la biserica Răzvan, unde a fost descoperit un cavou în care era depus un bărbat în veșminte de secolul al XVII-lea²⁸ sau în pronaosul bisericii Sf. Gheorghe Nou ș.a. Era o secțiune cheie privind evoluția, în timp, a monumentului. Nu s-au putut atinge, în unele porțiuni decât cotele superioare ale depunerii arheologice. La 25 iulie 1977 un reprezentant al DPCN, constatând gradul de periclitate în care se lucra, a impus sistarea imediată a pătrunderii în biserică. Nu s-a mai putut face decât ambalarea și predarea întregului material arheologic muzeografei Geta Beldie, care reprezenta cadrul de legătură cu conducerea șantierului și așternerea ultimelor consemnări, nota finală din Carnetul de șantier purtând data de 25 iulie 1977.

Sfârșitul aceluia an a adus, în ultima lună, restructurarea DPCN, instituție care devenise tot mai incomodă celor care nutreau gândul de a lăsa posterității numai rodul vremii lor. Un rudiment al fostei direcții a fost transferat în sediul CCES, cu misiunea de a răspunde de zestrea monumentelor țării. Șantierul Cotroceni, subordonat DPCN, a sucombat și a fost atribuit Institutului „Carpați”, instituție complexă cu sector de cercetare-proiectare și execuție. Acestei firme îi reveneau unele din marile șantiere speciale, printre acestea având să se alăture și „Casa Poporului”. Soarta a făcut ca pentru Cotroceni să fie delegat arh. N. Vlădescu, un intelectual și un proiectant cu vederi mult mai profunde decât cei mai numeroși dintre colegii săi. Arh. N. Vlădescu i se datorează salvarea și valorificarea părților vechi ale moștenirii cantacuzine. Actualele subsoluri de pe latura de N a complexului arhitectonic, provenite, cum s-a mai spus, de la casele domnești, au fost restaurate și valorificate corespunzător. Arhitectul nu a apelat însă și la experiența arheologului, în așa fel încât, pe această direcție, nu s-a făcut nimic. Cert este faptul că de la începutul

²⁸ Panait, A. Ștefănescu 1970, p. 85-96.

anului 1978 ritmul de lucru a devenit mult mai alert. S-a luat în atenție curtea I a și latura de S a fostei mănăstiri ș.a.

În lunile de început ale anului 1980 au fost rechemati arheologii aceluiași muzeu, de data aceasta în persoana dr. V. Boroneanț, paleolitician, și A. Ștefănescu - medievist²⁹, care urmau să dea descărcare de sarcină istorică pentru latura de S a incintei a II a în care se găsea și biserica. Cu acest prilej, pe partea de NV a palatului, a fost identificat un cimitir „*contemporan perioadei de funcționare a așezământului mănăstiresc și palatului*”³⁰. În esență, V. Boroneanț relatează că în șanțul făcut pentru o conductă, pe latura dinspre Șos. Cotroceni, a identificat un bordei cu latura precizată de 2,40 m, dotat cu cuptor, un altul adânc de 0,70 m și cu latura de 2,20 m din care s-a păstrat și cuptorul, vetre de suprafață și câteva morminte care indicau un cimitir³¹.

Este greu de admis prezența acestor umile bordeie în umbra caselor domnești, după cum cimitirul este posibil să fi aparținut comunității monastice. Dacă este vorba de o contemporaneitate a acestor locuințe, ele pot fi atribuite constructorilor în scurta lor activitate de zidire. Ca atare, nimic nu ne poate opri să considerăm, așa cum concluzionează și A. Ștefănescu, că vatra satului Cotroceni era în apropierea, dar nu în raza imediată, a mănăstirii domnești³². Pe latura de Sud a incintei a II-a a fost interceptată o pivniță umplută cu un bogat și variat material ceramic: oale, căni, farfurii, străchini și chiar un mic butoiș ceramic pentru rachiu, toate aruncate de-a valma. Asemenea depozite de recipiente scoase din uz, chiar dacă își păstrau aspectul plăcut, s-au mai găsit și la alte mănăstiri, printre care și aceea care poartă hramul Sfintei Troițe-Radu Vodă. Zestrea aceasta cotroceneană depusă la Muzeul București datează din secolul al XVIII-lea și se compune din obiecte ceramice și de sticlă.

Șantierul „Carpați” lucra intens la incinta I pe care au rezidit-o complet, la edificiul reclădit pe latura de NE și toată latura de S. Biserica rămânea în molozul ei, fără a fi luată în atenție. Într-o atare situație, dr. V. Drăguț a inițiat o acțiune de subliniere a valorii lăcașului. În afara informațiilor oferite diferitelor oficialități a patronat și executat, prin Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu”, al cărui rector era, o expoziție dedicată ctitoriei voievodale cantacuzine. Expoziția era făcută în colaborare cu Muzeul București și urmărea sensibilizarea conducerii superioare de partid și de stat.

²⁹ Zănescu 1992, p. 366.

³⁰ Boroneanț 2001, p. 12.

³¹ *Ibidem*, p. 14.

³² Ștefănescu, *op. cit.*, p. 103.

Din nefericire ea nu a avut nici un efect pozitiv. În evidenta tendință de claustrare a lăcașului s-a apelat la dirigintele de șantier, ing. Solomon, sugerându-i-se începerea restaurării bisericii. Răspunsul său a fost prompt „*De când știți Dvs. că Institutul „Carpați” se ocupă cu repararea bisericilor?*” I s-a propus organizarea unui șantier al Arhiepiscopiei Bucureștilor, dar și aici s-a dat un răspuns tranșant: „Nu se organizează nicăieri un șantier în șantier”. Întrucât era clară atitudinea conducerii șantierului, s-a sugerat prezența episcopului vicar Roman Stanciu pentru o vizită la lăcașul care le aparținea. Nu a fost lăsat să intre în șantier. Atitudinea ostilă a șefilor șantierului făcea tot mai transparentă soarta lăcașului ce fusese ridicat ca loc de îngropăciune de către Șerban Vodă Cantacuzino. Anul 1984 avea să fie aducător de nenorociri pentru biserica Mănăstirii Cotroceni. În cursul lunii aprilie vicepreședinta CCES a transmis, verbal, conducerii Muzeului București sarcina de a ridica, din biserică, obiectele considerate de patrimoniu, inclusiv lespezile tombale. Se indica desprinderea unor scene din pictura murală. A urmat o corespondență stârnită de muzeu pentru a mai întârzia cataclismul. La sfârșitul lunii mai ordinele au fost vehemente, având temei dispoziția șefului Gospodăriei de partid, Mihai Ghere³³. Termenul acordat era 10 iunie 1984, forța de muncă, de data aceasta, fiind asigurată de Oficiul economic central „Carpați”. O echipă de restauratori a început desprinderea stratului de frescă, inclusiv tabloul votiv. O altă echipă de muncitori, cu mici instalații improvizate, ridicau pietrele tombale de sub care trebuiau scoase osemintele celor înhumați. În biserică erau șase morminte marcate cu lespezi frumos ornamentate, cinci ale Cantacuzinilor și placa de marmură albă, întoarsă cu fața în jos, a principelui Mircea, născut în 1912 ca „*Odraslă aleasă a Majestății Sale Ferdinand Regele României și al Majestății Sale Maria Regina României*”.

Din izvoarele scrise³⁴, precum și prin intervenția arheologică a reieșit că numărul celor înhumați la Cotroceni fusese mult mai mare. În perioada 1-15 iunie 1984 nu s-a intervenit decât asupra locurilor de astrucare a celor confirmați prin lespezile lor, cu o singură excepție.

³³ Panait 1992, p. 18.

³⁴ Radu Popescu 1963, p. 185, consemnează că Smaragda (Manda) fiica lui Șerban Vodă „*o au îngropat cu cinste mare la mănăstire la Cotroceni, la 13 mai 1688*”. În 1710 a fost depusă la Cotroceni Ilinca, nepoata lui Șerban Vodă, apoi, în 1746, Catrinița, fiica lui Constantin Năsturel ș.a., Ionescu 1902, p. 79. Tot fără lespede era și cavoul Smărăndiței, fiica lui Radu Cantacuzino, fată căsătorită cu Constantin Mavrocordat și răposată în 1729.

În nișa din dreapta, sudică, era mormântul lui Șerban Vodă Cantacuzino, având imediat apropiată, dar în pronaos, piatra de îngropăciune care purta numele lui Constantin Cantacuzino. La capul acestuia era cavoul tatălui său, vel spătarul Radu Cantacuzino, cel care, la rându-i, primise, într-un spațiu îngust, cavoul fiicei Smărăndița, nemarcat cu placă tombală, dar singurul neprofanat. La capetele lor era cavoul, marcat cu placa ce păstra numele lui Matei Cantacuzino, fratele voievodului ctitor, Șerban Cantacuzino. În realitate cavoul lui era umplut cu oseminte, fiind transformat într-un adevărat osuar.

Pe partea stângă a pronaosului era prinsă, la nivelul pardoselii, ca și celelalte, cu excepția mormântului lui Șerban Cantacuzino, placa tombală a lui Iordache Cantacuzino. Acest M 2 (numerotare dată în funcție de succesiunea deshumării practică în 1984 – *n.a.*) a fost lipsit de cavou, osemintele fiind depuse direct în țărână. Faptul acesta, la care s-au adăugat și altele, ne determină să ne întrebăm dacă într-adevăr piatra funerară era la locul ei inițial. După ridicarea acesteia s-a constatat un pat de nisip și pietriș și apoi conturul unei gropi de dimensiuni mai mari decât cele urmate de un loc obișnuit de înhumare. Cercetarea a surprins un pământ afânat, cu cărbune și fragmente de vase din secolul al XIX-lea și, la -0,90 m, s-a atins un sicriu în care era depus un bărbat în vârstă, nederanjat. Toate indiciile plasau această înhumare în secolul al XIX-lea și, în nici un caz, în 1692, când încă tânărul mare boier a trecut la cele veșnice. Surprizele au continuat prin semnalarea unor înhumări și reînhumări anterioare, constând din resturile pământești ale unor indivizi al căror trup depășea limitele gropii respective. Fără nici o posibilitate de identificare s-a atribuit un grup de oseminte: femure, vertebre, maxilarul inferior ș.a. marelui boier Iordache Cantacuzino³⁵, ceea ce azi ni se pare mai puțin sigur. Cel puțin două din resturile unor înhumați păreau mai vechi decât anul de astrucare a „*iubitului frate Iordache*” și chiar decât momentul fondării lăcașului. În cazul acesta biserica domnească a fost ridicată peste un cimitir, care este posibil să fi aparținut căutatului schit cu hramul Sfinților Mucenici Serghie și Vah, numele acestora fiind cinstite ca al doilea hram al bisericii domnești³⁶. Precipitatele investigații au arătat că toate mormintele indicate prin lespezi funerare din biserica Cotroceni au fost profanate, unele în mod repetat. De regulă se spărgea o porțiune din bolta cavoului și se scormonea depunerea interioară. În mod cert așa s-a

³⁵ Panait 1992, p. 20.

³⁶ Stoicescu 1961, p. 188.

petrecut în primii ani ai secolului al XIX-lea, apoi în a doua jumătate a aceluiași veac și chiar mai aproape de noi. Cavoul domnesc, indicat de o frumoasă lespede de marmură pusă la înălțimea de 0,96 m față de podea, a fost cel mai frecventat de profanatori. În 1984 bolta spartă de câteva ori acoperea o grămadă de cărămizi, unele tipice anului 1900, bucăți de tablă și resturi de lemne, moloz și manșeta ziarului Scînteia cu anul 1963. Osemintele, provenite de la două persoane, erau antrenate în acest conglomerat în care au reușit să dăinuie și pioaneze de sicriu din argint aurit, diferite aplice din os și sidef, fragmente de candelă din sticlă, coajă de ou de struț, smocuri de firet din aur, piroane de sicriu cu floarea dreptunghiulară executate de fierar ș.a. Au fost luate din locurile lor lespedele tânărului de 22 de ani Constantin Cantacuzino, „*odrasla cea aleasă a Raduluț biv vel spătar*”(M 3)³⁷, cea a tatălui său Radu Cantacuzino, fiu al stolnicului Constantin Cantacuzino, mort în 1715 (M 4A) și piatra lui Matei Cantacuzino, trecut în lumea de apoi în 1685 (M 5) practic primul dintre acești mari boieri ai Țării Românești grupați în pronaosul de la Cotroceni. Între cavoul marelui spătar Radu Cantacuzino și postamentul de cărămidă care susținea șirul sudic al coloanelor impozante din pronaos s-a descoperit mormântul zidit al fiicei aceluiași Radu vel spătar, Smărăndița (M 4B), singurul neprofanat. Sub bolta fisurată de cutremur în lungul ei, zăcea, în straiile de îngropăciune, tânăra cantacuzină, decedată la scurt timp de la căsătoria ei cu Constantin Mavrocordat.

A fost mormântul care a arătat conținutul complet al inventarului funerar, nobiliar la început de veac XVIII (+1729). Rochia lungă de mătase purta la corset un șir de 36 de bumbi, sferoidali, făcuți din argint aurit puși pe stânga și găicile lor pe dreapta. O altă bucată din plătă păstra încă 5 nasturi. Peste acest veșmânt fusese îmbrăcată cu un sacou din brocart, cu pasmanterie și nasturi din firet de aur. Un mic inel, din aur cu discul octogonal, avea săpat, câte o literă în fiecare din cele patru despărțituri făcute de o cruce. El a fost găsit în zona abdomenului acolo unde probabil căzuse mâna purtătoarei. Sicriul din stejar noduros fusese îmbrăcat cu atlas de culoare cafenie, prins cu pioaneze cu floarea rotundă, ușor bombată și înflorată cu nervuri radiale, executate dintr-o foaie de bronz. La celelalte morminte inventarul a fost mai modest fiind deja dijmuit de profanatori. Numai M 5 , cel al lui Matei Cantacuzino, cu cea mai masivă lespede a devenit loc de strângere de oseminte dar și de multiple fragmente de obiecte, precum resturi de țesături cu firet,

³⁷ *Inscripțiile* 1965, p. 238.

aplice de os și sidef, sticlărie rezultată de la candelă de diferite mărimi, pahare, pioane de sicriu, dantele, copci completate cu discuri ornate floral, pieptene de os, cuie și piroane de fier ș.a. Toate acestea au fost deshumate probabil cu prilejul amenajării mormântului principelui Mircea. În M 5 au fost găsite patru cranii și multe alte oseminte.

Conform obligațiilor impuse de Șantierul „Carpați”, obiectele descoperite prin cercetări arheologice, începând cu piroanele de sicrie și cuiele de șită până la inelele din metale prețioase, au fost predate muzeografei Geta Beldie, încheindu-se procese verbale. În 25 VII 1984 a fost ultima zi de prezență a arheologului în această etapă la Cotroceni. Lucrau din plin restauratorii conduși de pictorul N. Sava, ajutat de doi tehnicieni, șapte studenți de la Arte Plastice și doi muncitori ICRAL, la ultimele desprinderi de frescă murală. Concomitent, Oficiul pentru Patrimoniul cultural al Capitalei, prin arh. Cristian Brăcăescu, întocmea lista elementelor cu valoare patrimonială. Chiar de la mijlocul lunii iunie 1984 a început, manual, demolarea Bisericii Cotroceni, acțiune care s-a prelungit și în luna august. O constatare neașteptată s-a făcut la desprinderea blocurilor care alcătuiau brâul median. Cu acest prilej s-a văzut că acest brâu a fost modificat, cu timpul, în sensul încastrării feței ornate în lăcașele de fixare în zid și pusă, spre exterior, partea dorsală, puțin estetică. Până la 10 septembrie 1984, toate materialele care au rezultat din demolare au fost fie evacuate la Mănăstirea Cernica, fie reținute la Cotroceni. Piese arheologice au intrat în proces de restaurare în laboratoarele Muzeului Național de Istorie, inclusiv veșmântul Smărăndiței și apoi incluse în patrimoniul Muzeului Național Cotroceni. Pornită cu intenția abordării temeinice, cercetarea arheologică din fosta Mănăstire Cotroceni n-a putut să abordeze decât investigația bisericii monahale și să treacă la supravegherea fugitivă, a unora din excavațiile practice de constructori. Este drept că ritmul de lucru pe șantierul respectiv nu permitea respectarea practicilor arheologice. Cele mai multe acțiuni desfășurate de cei trei cercetători ai Muzeului București s-au cantonat fie la stadiu de constatare, fie la unele lucrări de scurtă durată. În mod cert s-a dovedit că de la început ctitorul, fost până atunci ispravnic pe unele din marile șantiere de construcție³⁸, a purces cu hotărâre, la amenajarea terenului prin modelarea unui platou înconjurat de pante repezi pe cel puțin trei laturi. Stratigrafic, a devenit nivel de călcare stratul de pământ cenușiu tasat cu vestigiile lui din epoca bronzului.

³⁸ Popa 1995, p. 39.

Biserica, deși de mari proporții, a primit fundații de modestă adâncime. Materialul de lucru a fost de bună calitate: cărămida era puternic arsă, iar mortarul cu procent mare de var și nisip fin. Bogăția și prețiozitatea materialului litic dovedesc prezența unei pricepute echipe de pietrari. Zguduită de cutremure, atinsă de foc, ocupată și pângărită de ordii străine, lăsată în degradare de egumeni străini, biserica Cotrocenilor s-a șubrezit, ca și alte construcții din jur. Seismul din 1802 i-a fost fatal, deși unii istorici, precum N. Stoicescu³⁹ și alții, apreciază că se exagerează dezastrul în mod premeditat, de către egumenul Visarion, implicat în unele nereguli financiare, în timp ce alții afirmă că „*Biserica a fost rezidită după cutremur*”⁴⁰. Este greu de admis că un prelat și-ar fi permis să aștearnă, la 1 mai 1806, inscripția cu afirmații mincinoase asupra unor evenimente pe care cititorul le trăise și el. Inscripția începe cu cuvintele: „*+La anul 1802 octombrie 14 ora 7 s-a întâmplat acel foarte groaznic cutremur, care a prăbușit biserica până la pământ...*”⁴¹.

În anii 1977-1984 publicarea concluziilor din care să rezulte că sfântul lăcaș se înfățișa în starea unei reclădiri făcută între 1802-1806 ar fi fost un argument hotărâtor în demolarea, fără ezitare, a monumentului. Un exemplu similar s-a petrecut la mănăstirea Mihai Vodă, unde evocându-se latura de SE făcută, într-adevăr, în perioada interbelică după proiectul arh. Petre Antonescu, s-a dispus dărâmarea întregii incinte. Atât V. Drăguț, cât și cel care conducea cercetarea arheologică nu puteau susține salvarea lăcașului de la Cotroceni spunând adevărata lui vechime. Acum, când considerăm convenit să exprimăm concluziile obținute direct suntem, moral, îndatorați să o facem aici, fără a știrbi cu nimic moștenirea ctitoriei lui Șerban Vodă Cantacuzino. Biserica Mănăstirii Cotroceni, în convingerea noastră, a fost rezidită după cutremurul din 1802, argumentele fiind:

- cele două etape ale fundațiilor, marcate prin două decroșuri și două nivele de călcare, marcate prin dungi stratigrafice de mortar;
- deosebirea, incontestabilă, a materialelor de construcție folosite la fundația primară și la paramentul existent în 1984;
- inversarea blocurilor brâului median pe întreaga lui desfășurare. Erau blocuri lungi de cca 1 m, imposibil de smuls și de repus cu partea dorsală la vedere pe un zid existent. Ele au fost repuse în desfășurarea noii zidiri;

³⁹ Stoicescu 1961, p. 189.

⁴⁰ Ionescu 1902, p. 123.

⁴¹ Popescu 1970, p. 788.

- fundațiile păstrate, din fericire și astăzi, arată că, în mare, s-a respectat planul inițial stabilit de ctitor. O corectură s-a făcut, la rezidire, pe latura de N, unde Șanțul VI a permis constatarea unei modificări, în sensul că peretele de Est al nișei de N din interior, dintre pronaos și naos, a căpătat o nouă fundație prin care s-a micșorat locul gropniței nordice cu cca. 0,50 m. Ceea ce se vedea în 1984, indica deschiderea acestei nișe de numai 1,72 m și nu corespundea fazei de construcție inițiale, ci unei noi și ample reclădiri;

- situația creată în nișa gropniței sudice voievodale, unde s-a constatat că atât peretele de Sud, cât și cel de Vest, au fost martelate pentru a se putea repune lespede voievodală.

Dacă admitem similitudinea dimensiunilor de pe latura de S cu cea de N ale acestor zone din interiorul bisericii, conform acesteia de pe urmă ele ar fi măsurat o deschidere de 1,72 m. Dar lespede lui Șerban Vodă avea lungimea de 187,5 cm și lățimea de 110 cm. Cavoul în care a fost depus ctitorul domnesc măsoară 2,21 m în interior și lățimea de 110 cm, depășind cu cca 0,50 m spațiul rămas până în 1984 între pronaos și naos. Ca atare, în timpul depunerii sicriului domnesc nu acestea erau dimensiunile gropniței sudice din biserică. Necesitatea martelării zidurilor, eventual la sfârșitul lunii octombrie 1688, pentru coborârea sicriului unui bărbat corpulent se anulează de la sine. Șerban Cantacuzino, constructor desăvârșit, nu putea să greșească până și dimensiunile locului său de îngropăciune. Spărtura pe ziduri, așa cum s-a văzut în 1984, nu avea nici o patină pe care cele trei veacuri în care s-au petrecut cutremure, incendiu ș.a. o puteau produce. Materialele de construcție a paramentului diferă față de cele de la cavou. Explicația pe care o subliniem conduce la convingerea că post 1802 biserica a fost reclădită în cea mai mare parte pe fundațiile vechi. Zidul de Est, însă, al nișei sudice a căpătat o nouă plasare, ca și la nișa de Nord, îngustându-se deschiderea gropniței. Cu același prilej, trecându-se la repunerea lespedei, s-a constatat eroarea, singura soluție fiind martelarea pereților. Peste cavoul domnesc s-a așternut un rând de cărămizi similare aceloră din parament și diferite de cele de la criptă. Pentru susținerea pietrei funerare s-a săpat o muchie în cele două ziduri (de Sud și Est), iar latura de Nord a fost susținută cu un zid de cărămidă, refăcut ulterior, către anul 1900. Spațiul creat prin martelare a depășit dimensiunile pietrei tombale, fapt pentru care s-a recurs la folosirea a două pietre, refolosite, fixate în continuarea laturii de Est. După această lucrare s-a produs repictarea sfântului locaș.

Biserica Mănăstirii Cotroceni este, în istoria românilor, un monument reprezentativ. Prefăcerile la care a fost supusă n-au putut anula trăsăturile definitorii, datorate domnescului ei ctitor. În același timp, ele ilustrează condițiile, deseori vitrege, prin care a trecut Țara, dovedite prin moșteniri ce se transmit prin veacuri prin sfânta categorie a lăcașelor de cult.

Bibliografie

- Boroneanț 2001 Vasile Boroneanț, Cercetările arheologice de salvare de la Cotroceni, **București.MIM**, XV, București, 2001, p. 12-18.
- Bucureștii de odinioară *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, Ed. Științifică, București, 1959.
- Cantacuzino 1968 Gh. I. Cantacuzino, *Mănăstirea Cotroceni*, București, 1968.
- Cantea 1959 Gh. Cantea <Cantacuzino>, Cercetări arheologice pe dealul Mihai Vodă și împrejurimi, în *Bucureștii de odinioară*, București, 1959, p. 91-136.
- Ciuceanu 1992 Radu Ciuceanu, Cercetări arheologice medievale pe Dealul Piscului, **CAB**, IV, București, 1992, p. 205-210.
- Constantiniu, Panait 1963 Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, O așezare din epoca bronzului la Roșu, **CAB**, I, București, 1963, p. 301-338.
- DIR Documente privind istoria României.
- Dâmbovița 1988 *Dâmbovița magistrală albastră a Capitalei*, București, 1988.
- Giurescu 1979 Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Ed. II, Ed. Sport Turism, București, 1979.
- Inscripțiile 1965 *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, red. Alexandru Eliaș, vol. I, București, 1965.
- Ionașcu, V. Zirra 1959 Ion Ionașcu, Vlad Zirra, Mănăstirea Radu Vodă și biserica Bucur, în *Bucureștii de odinioară*, 1959, p. 49-90.
- Ionescu Gh. 1902 Gh. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor*, București, 1902.
- Ionescu Gr. 1938 Grigore Ionescu, *București, Ghid istoric și arhitectonic*, București, 1938.
- Istoria Cotrocenilor 2001 *Istoria Cotrocenilor în documente (secolele XVII-XX)*, Muzeul Național Cotroceni, București, 2001.
- Negru, C. Schuster, D. Mircea Negru, Cristian F. Schuster,

- Moise 2000 Dragoș Moise, *Militari-Câmpul-Boja*, București, 2000.
- Morintz și P. Roman 1962 Sebastian Morintz și P. Roman, Săpăturile de pe Dealul Ciurel, **Materiale**, VIII, București, 1962, p. 761-767.
- Panait 1962 Panait I. Panait, Sondajul arheologic de pe Dealul Patriarhiei, **CAB**, I, 1962, p. 166-170.
- Panait 1969 Panait I. Panait, Însemnări arheologice pe șantierul de construcții din București (II). Dealul Grozăvești, **București.MIM**, VII, București, 1969, p. 36-39.
- Panait I. Panait, A. Ștefănescu 1970 Panait I. Panait, A. Ștefănescu, Cercetări privind biserica mănăstirii Răzvan din București, **GB**, XXIX, 1970, 1-2, p. 85-96.
- Panait 1992 Panait I. Panait, Cercetări privind biserica mănăstirii Cotroceni din București, **RMI**, LXI, 1992, 1, p. 13-26.
- Panait, A. Ștefănescu 1992 Panait I. Panait, Aristide Ștefănescu, Situl Bîrzești, **CAB**, IV, p. 147-161.
- Popa 1995 Ioana Popa, Biserica Mănăstirii Cotroceni-lăcaș de cult și de închinăciune, Colocviul național de istorie și istoria artei, Secțiunea Istorie, 27-29 septembrie 1995, p. 39-42.
- Popescu E. 1970 Eugen Gh. Popescu, Precizări și completări privitoare la pisaniile, obiectele și cărțile vechi de la biserica mănăstirii Cotroceni, **GB**, 7-8, 1970, p. 788.
- Radu Popescu 1963 Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Constantin Grecescu, București, 1963.
- Stoicescu 1961 Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961.
- Ștefănescu 1981 Aristide Ștefănescu, Consemnări arheologice pe șantierul de construcții, Dealul Grozăvești, **CAB**, III, București,

- 1981, p. 275-278.
- Ștefănescu 2001 Aristide Ștefănescu, Biserica Mănăstirii Cotroceni. Sinteza informației arheologice, *Studii și articole de istorie și istoria artei*, Muzeul Național Cotroceni, Ed. Sigma, București, 2001, p. 103-107.
- Turcu 1981 Mioara Turcu, Cercetări arheologice la Militari-Câmpul Boja, **CAB**, III, București, 1981, p. 226-235.
- Zănescu 1992 Ionel Zănescu, Cronica cercetărilor arheologice (1981-1989), **CAB**, IV, 1992, p. 363-371.

Abstract

The present Cotroceni district comprises the site of the ancient village (1614) as well as the remains of the monastery built between 1679-1780, by the ruler Șerban Cantacuzino, on a wooden plateau descending towards the Dâmbovitza river. Once a residence of the local rulers and kings, the monastic settlement became an interesting topic for the communist rulers who ordered its restoration and the re-dimensioning. Today, the palace shelters the Romanian Presidency. The urbanistic changes undertaken within this part of the Capital allowed the discovery and scientific study of mediaeval archaeological vestiges among which the villages of Grozăvești (1492), Cotroceni, Lupești (1580) – all of them forming a group of old settlements covered up, today, by the central part of Bucharest. While, at their beginnings (older than the documents attest), these villages must have had their territories on the very shore of the Dâmbovitza river, the frequently flooding waters must have determined a migration of the houses towards the cime of the nearby terrace. The clearest case is that of the Grozăvești village, neighbour of the Cotroceni village, which had two nuclei, as is shown by the inhabitancies, graveyards, cereal storing pits, furnaces and so on. A similar situation is that of the Lupești village, higher than Cotroceni, on the Dâmbovitza shore; and we are determined to consider that this village, too, had its territory shifted.

The monastery was located outside the village, but within the territory of the Cotroceni landmass. Several archaeological discoveries attest that Șerban Cantacuzino founded the monastery on the place of a hermitage having as holy patrons the Saints Serghie and Vach. Tombs were found inside the monastic church, dated previously from the princely construction. The church, the princely residence, the kitchen, the monastic cells on the area separating the two interior yards, as well as the belfry – are all dating from Șerban Cantacuzino's time.

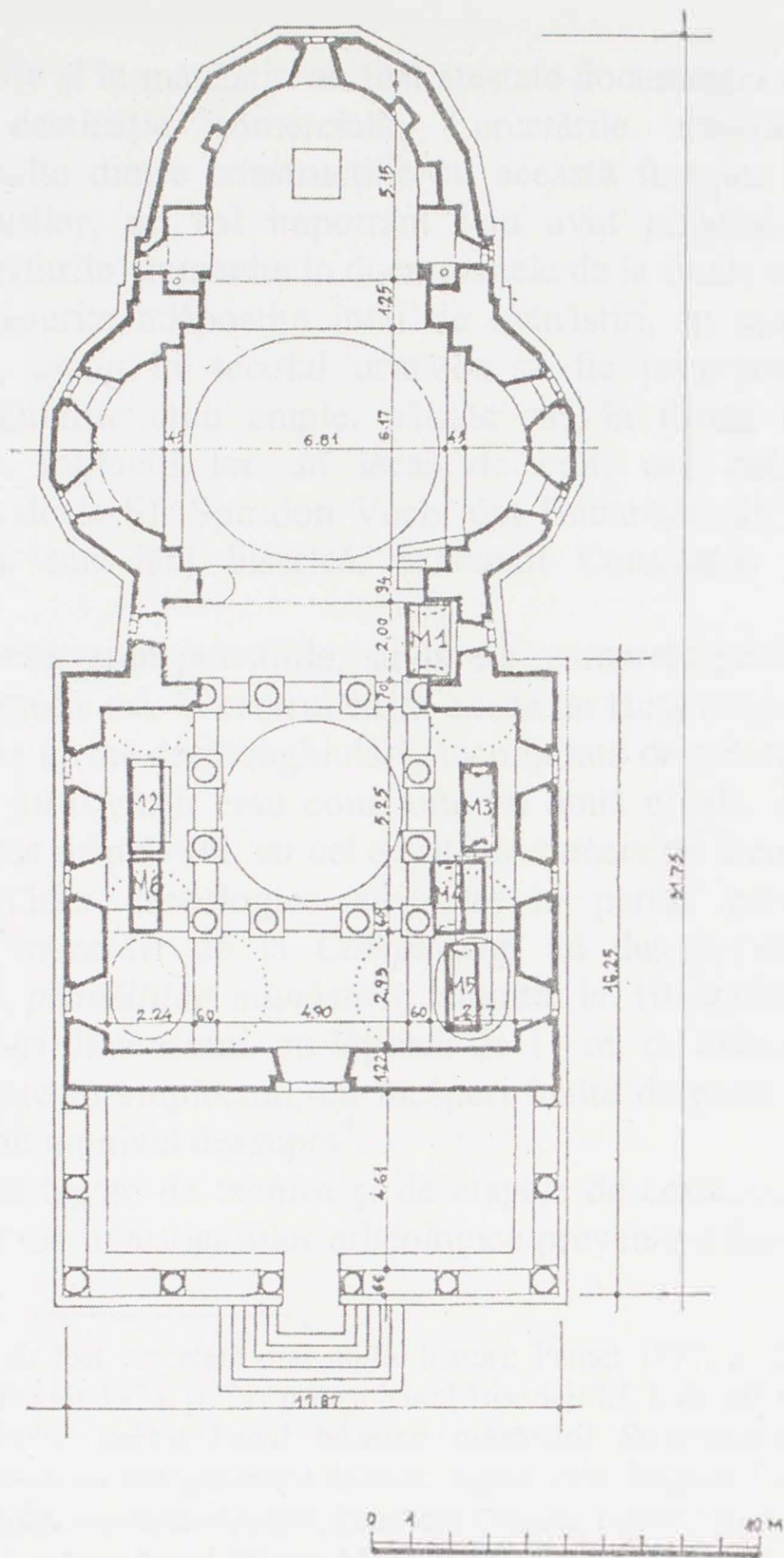
In the conditions of an archaeological campaign initiated in 1977, the only excavations possible were those undertaken within the church, accompanied by salvation diggings announced by the excavation undergone by the constructors. It was proved that the church had suffered serious damage during the 1802 earthquake, hence new walls were raised over the old foundation, using typical early XIXth century materials. The decision was taken of demolishing

the church, so the Municipal Museum of Bucharest was solicited to exhumate the members of the Cantacuzino nobiliary family, who were resting in the tombs indicated by tombal plates which had to be saved. All the tombs were found prophanated, with the exception of tomb M 4 B, the founder's tomb included (M1).

A great part of the saved lithic material (columns, capitals, frames, tombal stones) were recently used in the re-making the church, the other objects being included in the patrimony of the National Cotroceni Museum.

Caption of the plate

Pl. 1. Location of the tombs within the Cotroceni monastery church.

Pl. 1. Amplasarea mormintelor in biserica manastirii Cotroceni.

